

Historien beveger seg 1973 – 2011

Da jeg som teologistudent skrev dette heftet, levde fortsatt den oppfatning i fjellbygdene at Hauges kristendomssyn og samfunnsengasjement var folkelig, åpent og inkluderende. Jeg lot Sara Ousts tippeoldebarn, Nils Røe, få det siste ordet for bedre kunne dette ikke uttrykkes: - " Her er en arv å hente som burde ha livsmuligheter i dag og, 'kanskje mest fordi deres virke førte ut over egen person og samtid inn i fremtiden - og fordi det måtte ha sterke røtter i det ekte, naturlige og folkelige — og fremfor alt at Gudstanken fikk bryte igjennom og frigjøre ånd og krefter' ".

Dette synet på Hauge og hans bevegelse har slett ikke vært det rådende, men bekreftes av nyere forskning. Den haugianske ånd er ofte blitt forstått som mørk, streng pietistisk og livsbenektende. På de nærmere 40 år som har gått siden dette heftet kom ut første gang, har synet på Hans Nielsen Hauge og den bevegelsen han satte i gang i det norske folk endret seg radikalt blant historikerne. Fortiden beveger seg, og historien må stadig skrives om på ny.

Like før 1970 og i tiårene etter, er det kommet flere Hauge-biografier som har nyansert forståelsen av ham som har hatt en enorm stor betydning for landets historie og utvikling. I nærmere 100 år var nemlig det bildet som biskop A. Chr. Bang hadde tegnet i sin Haugebiografi fra 1874 blitt stående som det enerådende syn. Bang tolker Hauge inn i sin samtids Johnsonske pietistiske vekkellesbevegelse, og lar ham bli stamfar til de frivillige kristelige organisasjoner som ble etablert i siste halvdel av 1800-tallet. Blant flere har Dag Kullerud med sin biografi om Hauge fra 1996, tilbakevist historisiteten i et slikt fortegnet bilde av Hauge. Han mener at Bang ikler Hauge sin samtids teologiske miljøer klær. Blant annet unnlater Bang å nevne noe så sentralt som at Hauge utvelger kvinnelige ledere og forkynnere på lik linje med menn, for det passet ikke inn i Bangs samtids pietistiske syn. Kullerud mener det er umulig å påberope seg åndelig slektenskap til Hauge og samtidig være i mot kvinnelige forkynnere og prester⁰¹. Hauge er en av de første som oppfordrer til likestilling mellom kjønnene, og oppfordrer menn også til å delta mer i huslige sysler. Selv var han en mester med strikketøyet .

Bang unnlater videre å nevne at Hauge åpnet opp for en historisk forståelse av Bibelen ved å hevde at noe er mer sentralt å forstå enn andre ting. Hauges Gud er lite dogmatisk. Bang beskriver derimot Hauges opprør mot prestene som en teologisk strid. Kullerud mener den er mer å forstå som et opprør mot at prestene var embetsmenn og statens tjenere og som ikke ville gi rom for annen gudsdyrkelse enn den som var offentlig regulert. Hauge kjempet for å myndiggjøre og ansvarliggjøre alle menneskers åndelige liv. Han flyttet Gudsordet fra den opphøyde prekestol ned til gulvet og ut til alles hverdag.

Et annet viktig skille mellom den Johnsonske vekkellesbevegelse og Hauge var synet på omvendelsen. Mens det hos dem utviklet seg en bestemt forståelse av i hvilken rekkefølge en omvendelse skulle skje etter, hadde Hauge derimot flere tiår tidligere advart mot å lage teologiske regler eller mønstre for menneskers omvendelse. Hauge mente det viktige var at folk tok ansvar og ble bevisstgjort sitt åndelige liv. Han er åpen for at det skjer på mange måter og ad mange ulike veier. Hauge ville sette alle i

bevegelse for å gjøre det gode. Mens Gisle Johnson og hans etterkommere betonet forskjellen mellom de som var omvendt eller de som ikke var det, så betonet Hauge mer det som var felles for alle mennesker. Senere biografer har antydnet at kanskje er Hauge derfor mer å ligne med salmedikteren og teologen Grundtvig som var den Johnsonske vekkelsesbevegelses hovedfiende.

Det åndelige og samfunnsmessige engasjement hang sammen og var uløselig sammenbundet for Hauge: "Opprøret – religiøst i navnet og gavnet, men også sosialt og politisk i gavnet – og omvendelsen smelter sammen i en kraft. Samtidig forble de der som to kilder, to linjer, til den samme kraften. Det var dette som ble det særmerkede med Hans Nielsen Hauge. Og det var denne dobbelheten som skapte grunnlaget for hele hans bevegelse" ⁰².

Slik forberedte Hauge indirekte det som kom til å skje på Eidsvoll i 1814. Han styrket selvstendighetsfølelsen hos folket uansett stand, alder og kjønn – hele nasjonen følte seg integrert i samfunnet gjennom ham. Mange haugianere ble ledere for bygdesamfunnet som de tilhørte og flere av dem var representanter i nasjonalforsamlingen på Eidsvoll våren 1814, og senere stortingsrepresentanter utover 1800-tallet.

Det er hevdet at Hauge lærte det norske folk å lese – ikke bare bokstaven, men selve meningen. Det bodde 900 000 mennesker i landet på hans tid, og mer enn 200 000 eksemplarer av hans bøker ble trykket mens han levde. De ble lest av alle klasser i folket.

Hauge skapte på denne måten ringvirkninger som vi lever i fortsatt, men han glemmes fortsatt lett når likestillingens historie skrives. Desto mer viktig er det at det settes nytt fokus på Sara Oust og haugianerne i 2011. At dette skjer samme år som Den norske kirke markerer at den har hatt 50 års kvinnelig prestetjeneste, utfyller betydningen av dette ytterligere. Bedre kan verken Hans Nielsen Hauge eller Sara Oust æres og minnes!

Teksten i 1. utgave fra 1973 gjengis her uforandret bortsett fra at noen få feil er rettet opp.

Hamar, mai 2011

Arne Bakken,
pilegrimsprest i Hamar bispedømme

Noter:

01 Biskop Solveig Fiske skrev i studietiden en oppgave i kirkehistorie, Kvinner i Haugerørsla, spesialavhandling i kyrkjesege på Menighetsfakultetet, våren 1980. At Hauge ga kvinner forkynner- og lederansvar på denne måten, opplevde hun som meget motiverende under teologistudiet. Kvinneprestspørsmålet var ennå på 1970- og 1980-tallet mye diskutert, og det var fortsatt stor motstand i mange kirkelige miljøer. Underlig nok var motstanden størst i kretser som påberopte seg arven fra Hauge I oppgaven redegjør hun for hvordan den konservative del av kirken litt etter litt fikk kvinner til å tie igjen etter Hagues død. Noen hevdet til og med at dette med kvinnelige forkynnere og ledere var et feilgrep fra Hagues side..

02 Dag Kullerud: Hans Nielsen Hauge. Aschehoug forlag 1996, s. 79

Forord

Etter at Vingelen menighetsråd besluttet å reise ett minnesmerke over haugianerkvinna Sara Oust (1778-1822), ble ønsket om å lete fram de mulig eksisterende opplysninger om henne og hennes virksomhet forsterket. På oppfordring tok jeg på meg den oppgaven. Med god hjelp av andre har det lyktes meg å finne fram til en del samtidig skrevne kilder, men største delen av opplysningene vi har om henne hører de muntlige tradisjoner til. Flere av disse tradisjonene ble nedskrevet forholdsvis tidlig, mens en del har holdt seg levende på folkemunnet helt opp til i dag.

Ett vita om Sara Oust framtvang og en nærmere undersøkelse av haugianismens oppkomst og utbredelse i Nord-Østerdal de første årene. Men på grunn av behovet for begrensning av dette skrift, er dens videre utvikling i de etterfølgende tiår ikke beskrevet. Som bakgrunnstoff for hele framstillingen er Hans Nielsen Hagues liv og gjerning skildret i korte trekk.

Oslo i oktober 1973.
Arne O. Bakken

Skriftet tilegnes Vingelen menighet i anledningen avdukingen av minnesmerket over Sara Oust ved Vingelen kirke 11. november 1973.

Foto: Jørn Nygård

Kort om Hans Nielsen Hauge (1771 - 1824)

Da Hans Nielsen Hauge gikk fra plogen etter åndsopplevelsen på åkeren hin april dag i 1796, gikk han til en gjerning som skulle skape ringvirkninger i flere tiår etter hans død. Sine to søstere som han vant for sin nye overbevisning allerede den første kvelden, ble de første i en talløs rekke av menn og kvinner som gjennom hans forkynnelse fikk næring for sin religiøse lengsel. Prestene som den gang hadde monopol på å forkynne Guds ord, var preget av opplysningstidens rasjonalistiske ideer og hadde liten sans for den enkeltes fromhetsliv, dets innerste tanker og lengsler.

Den religiøse aktivitet som Hauge vakte og nærte hos den enkelte kom til å virke frigjørende på hele personligheten, slik at den selvstendighet de vant i det kristelige liv og lære forplantet seg. Den fikk bl.a. uttrykk i opposisjon mot øvrigheten. Bøndernes frigjøringskamp som hadde tatt til før Hauges tid, fikk gjennom hans forkynnelse det avgjørende støt. Innenfor Gud rådte frihet og likhet, skulle ikke også det gjelde menneskene imellom? Hauge kom derfor til å vekke slumrende krefter både på det religiøse, politiske og sosiale område. Han og vennene satte i gang store økonomiske foretagende, kjøpte fiskevær, møller, skipsverft, papirfabrikker og grunnla handelssteder. Overalt hvor Hauge fór var han våken for å utvide næringsgrunnlaget.

I løpet av de første åtte år etter åndsopplevelsen på åkeren gikk Hauge landet på kryss og tvers. Gikk, nei han småsprang, og ofte med et strikketøy mellom fingrene for å utnytte tiden. Helt opp til Nordland og Troms strakte hans virksomhet seg.

Men en slik manns aktivitet og den respons han fikk ute blant folket bevirket at embetsmennene fikk kalde føtter. Især prestene så med uro på at legfolk trakk innenfor deres ansvarsområde. Men kampen med prestene var ikke bare en religiøs strid. Den var og en del av kampen mellom embetsmann - bonde, en strid som skulle fortsette hundreåret ut. Allerede i 1796 hadde Hauge sitt første møte med myndighetene og inntil høsten 1804 da han ble arrestert og rettsaken tok til mot ham, hadde han vært arrestert ikke mindre enn 10 ganger. Saken mot ham varte i 10 år. Først lillejulaften 1814 slapp han fri mot å betale en bot på 1000 riksdaler. Da var hans helse så nedbrutt at han ikke kunne reise omkring mer. Men rundt i landet hadde han nå venner, både kvinner og menn, som reiste som predikanter og utbredde virksomheten videre.

Hauges fengselsår hadde vært urolige år i Europa. Napoleonskrigene herjet og Norge var ikke uberørt. Korntilførselen til landet ble blokkert, det i tillegg til uår førte til de såkalte "barkebrødsår" i 1807 - 08. Dette bidro til å vekke lengsel etter større religiøs alvor. Derfor fikk Haugebevegelsen en oppsving i de følgende år. Hauge beholdt kontakten med vennene gjennom brev og hadde stadig besøk av dem på sin gård Bakke nær Oslo, og senere på Bredtvedt. Ikke minst gjennom bøkene fra hans hånd ble han den fortsatte inspirasjonskilde for sine venner.

I 1815 giftet han seg med Andrea Andersdatter Nyhus og fikk med henne sitt eneste barn som vokste opp, Andreas. Han ble prest og spilte en betydelig rolle i norsk kirkehistorie. Etter at Hauge var blitt enkemann giftet han seg igjen i 1817 med Ingeborg Marie Olsdatter fra Gjerpen, f. 1791. Hun ble etter Hauges død gift med Christen Dahler f. 1796, d. på Tynset 1879. De reiste til Tynset og drev en tid garden Nylænd nedre på Neby. Ingeborg døde på Tynset i 1872 og er gravlagt på Tynset kirkegård.

Hans Nielsen Huges krefter ebbet sakte og sikkert ut, og den 29. mars 1824 døde han. Han ble gravlagt ved Gamle Aker kirke i Oslo. Samme år ble det reist en stor firkantet jernstøtte på graven. På alle fire sidene er det inskripsjon med hans vita og den ender slik:

Inn til sit sidste Aandedrætt holdt han fast ved den Troe, det Haab og den Kjærlighed som han havde søgt at utbrede og befæste ved Tale og Daad, ved skrift og en Christelig Vandel

Han levde i Herren

Han døde i Herren

af Jesu Naade modtager han Salighet.

Gjestet Hans Nielsen Hauge noen gang Nord - Østerdal?

Allerede før klokkene i landets kirker nyttårsaften 1799 varslet århundreskiftet, vet vi at den vekkelse Hans Nielsen Hauge satte i gang hadde nådd Nord-Østerdalen. Men hvorfra og gjennom hvem hadde kjennskapet til Hauge og hans forkynnelse nådd dit? Hadde Hauge selv vært der og satt vekkelsen i gang?

Like opp til vår tid har det både i Kvikne, Alvdal og Vingelen levet muntlige tradisjoner om at Hauge gikk over fjellet og besøkte disse bygdene en gang han fór nedover Gudbrandsdalen. Det er vanskelig både å bekrefte og avsanne disse tradisjonene. Hauge selv skrev ingen dagbok. Først i 1816, 12 år etter at han hadde avsluttet sin reisevirksomhet, skrev han "Hans Nielsen Huges Reiser og viktigste Hændelser". Det kunne derfor ikke bli noen detaljert reisebeskrivelse som kan fortelle oss om alle stedene han besøkte. Men om Hauge ikke skrev dagbok så var han en desto mer flittig brevskriver. Når han på sin reise var kommet til en ny plass skrev han ofte brev både til dem han nettopp hadde besøkt for å oppmuntre dem i det videre arbeid, og til dem han skulle legge veien innom på sin fortsatte vandring. Ved hjelp av brevdateringene kan vi derfor så noenlunde følge Huges reiserute.

I august 1799 finner vi han i Trondheim, kommet kystveien fra Bergen. Fram til

mars 1800 opplever han noen spennende måneder i byen med arrestasjon og et kort tukthusopphold. Det var i fengslet i Trondheim han julaften 1799 skrev den kjente salmen: “Jeg er hos Gud i naade”. Først i mars begir han seg på vei sørover igjen. Han velger da å reise over Dovrefjell og Gudbrandsdalen, i stedet for å dra over Bergstaden og nedover Østerdalen. Dette for å unngå verksdirektøren (samtidig lensmann) og presten på Røros som hadde beordret to av Hauge predikanter fra Stange på Hedmarken til å reise ut av Bergstaden. De ble beskyldt for å ha bedrevet “taabelige Undervisninger” ¹. På denne reisen ga Hauge seg liten tid til å stanse, bare 5 uker brukte han på turen fra Trondheim til hovedstaden. Han hastet for å komme hjem til Tune hvor søsteren lå for døden. Det er derfor lite som tyder på at Hauge så seg tid til en avstikker til Nord-Østerdal på den turen.

Hvem kan så ha vært de første budbringere om Huges nye budskap til Nord-Østerdal? Mye tyder på at det var de to Stangekarene som fikk beskjed om å forlate Røros høsten 1799. Den ene av disse het Lars Hemstad. De hadde blitt vakt gjennom Hauge selv da han stanset på vei til Grundsetmarten på Elverum våren 1798. (Sørfra kom aldri Hauge lengere opp i Østerdalen). Sommeren 1799 dro så Lars Hemstad og kameraten nordover Østerdalen med sekkene fulle av Huges bøker og med hjerter brennende for sin nye tro. At de stanset i hver bygd de for gjennom er det ikke tvil om. På den måten kom de til å så den første sæd av den nye vekkelsen som i de følgende år skulle finne god grobunn i Nord-Østerdal. Det er ikke umulig at de enkelte steder fant beredt åker. Folk fra Alvdal, Tyllidalen og kanskje Tynset kan selv ha vært på Elverum og hørt den nye vekkelsespredikanten fra Tune. Disse bygdene hadde jo dengang mye av sin kontakt sørover, mens de andre bygdene hadde kontakten nordover til Trondheim. Men hos de vennene som Stangegutten vant for seg for Huges nye lære, og gjennom den fikk næring for sin lengsel etter høyere livsverdier, økte lengselen etter å få treffe Hauge selv. De skrev til ham og ba ham inderlig om at han måtte legge sin reiserute om dem. Hauge forteller selv i et brev datert 10. juli 1801 ² “begierte mange at jeg skulle komme og især skrev dem fra Østerdalen og siger at de sukker og beder at Gud skulle befale mig det, som dog ikke skjedde”.

Først i september 1803 farer Hauge igjen gjennom Trøndelag. Han kom da via Trondheim fra sin Nord-Norges-ferd. Også denne gangen velger han veien nedover Gudbrandsdalen. Men i et brev skrevet på Dovrefjell 14. september ³ forteller han at venner fra “Østerdalen, Rennebu med flere steder” har møtt ham der. Vennene hans var alltid godt orientert om hvor han fór og møtte ham opp dersom han ikke kunne legge veien om dem. Blant disse vennene fra Østerdalen var det sikkert flere fra Nord-dalen. Det er sannsynlig at det var denne gang at Esten Olsen Røe og Sara Oust fra Vingelen oppsøkte Hauge (se under “Sara Oust”). Stadig var det noe å samtale med Hauge om, det være seg åndelige spørsmål eller mer næringsmessige og praktiske.

Hauge forteller selv i sin reisebeskrivelse at det var på denne turen han fikk

vite at noen venner i Vingelen ville starte opp igjen en nedlagt koppergruve ⁴. Dette foretagendet fikk varm støtte fra Hauge (se Haugianerne og Vingelen Kopperverk). Der det var mulig å utvide næringsgrunnlaget satset Hauge raskt.

Det er mulig at vennene fra Nord-Østerdal klarte å overtale ham til å bli med over fjellet denne gangen. Men mange dagene kunne han ikke ha hatt tid å stanse for allerede 24. september skriver han brev fra Heidal i Gudbrandsdalen og da hadde han besøkt både Lom og Vågå.

Det er altså vanskelig både å avsanne og bekrefte tradisjonene om Huges besøk i Nord-Østerdal. Men om nå Hauge selv aldri kom dit blir ikke det arbeid hans venner der nedla for hans vekkelsesbevegelse mindre av den grunn. Heller tvert om. Det skulle mot, utholdenhet og god forstand til å organisere og lede en slik bevegelse av den størrelsesorden som den etter hvert fikk. Huges venner i Nord-Østerdal må utvilsomt ha vært godt utrustet med alle disse egenskaper.

Utbredelsen av vekkelsen de første årene

Som nevnt synes det som at vekkelsen straks fant god grobunn i bygdene i Nord-Østerdal.

I Alvdal ble Storsteigen søndre (Nystuen) sentrum for Huges venner de første årene. Lederne for vennene var sjølfolka på gården, Johan Larsen f. på Sandeggen 1774, d. 1840 og Sigrid Avlesdtr. f. på Lillesteien søndre 1780. Især utmerket Sigrid seg som en lederskikkelse og hun omtales som en sjelden elskverdig kvinne. Hun døde nyttårsaften 1828. Bror til Sigrid, Ole Avlesen Lillesteien f. 1771 reiste en del i lag med Hauge. Han bosatte seg senere i Bardu og ble en av lederne der. På Søstu Hokstad i Tyllidalen er det oppbevart et “vennebrev” fra ham.

På Tynset nevnes en del vakte i 1804 ⁵, men vi vet ikke hvem disse var. Derimot ble Tynset senteret for Haugianerne i 1820 og 30 åra. Huges enke Ingeborg Olsdatter ble som før nevnt gift med Christen Dahler. Datteren Helene ble gift med Melchior Tangen og deres hjem ble sentrum for haugianerne.

Også i Tyllidalen fantes tidlig adskillige haugianere. En av de første vakte her var Ole Øverby. Det fortelles at han engang tok skreppa på ryggen og besøkte Hauge på Bredtvedt og mottok av ham rik åndelig veiledning. På Søstu Hokstad er det oppbevart et brev fra Hauge skrevet på Bredtvedt 5. november 1823. Det er adressert til “Ælskverdige Medtroende” samt til “gode venn Johan Steien i Lillelvdalen”. Det er et langt brev hvor han skriver om åndelig lunkenhet, om årsaken til den og hvordan den bor bekjempes. Videre peker han på at mye jordisk gods kan bli en fare.

I Kvikne fikk vekkelsen straks flere tilhengere. Den mest kjente er utvilsomt Mette Simensdtr. Fossen f. Veen Nordre. Hun ble i 1783 gift med Hans Hansen Fossen, og da vekkelsen nådde Kvikne ble deres hjem midtpunktet for det kristelige liv i bygda. Mette hadde en sterk religiøs dragning helt fra barndommen av, men møtte liten forståelse i hjemmet. Senere kom hun til å vitne om sin tro både i liv og ord, og særlig kom hun til å vitne om den gjennom sin død. Den 17. juni 1812 hadde det vært samling på Fossen. Etter møtet rodde Mette noen av vennene over elva. På tilbake turen ble båten hennes tatt av strømmen i den vårstore elva og den ble dratt mot fossen. Da hun tross all anstrengelse skjønte at alt håp var ute begynte hun rolig, frimodig og med klar røst å synge dette verset:

*Når du vil kalle, Herre søt
da vil jeg være rede.
Min sjel med fryd i Abrams skjød
la dine engler bære
Å Jesus Krist, som døde visst
på kors et for meg tålte,
i dødens krig står du meg bi,
at jeg kan seir beholde.*

Og før dette verset var sunget til ende, forsvant hun i fossen. Hennes venner sto i fortvilelse og så på, men kunne lite gjøre. Tross intens leting ble liket aldri funnet. Det ble et stående uttrykk om Mette Fossen at: "Herren begravde henne selv, som han gjorde med Moses". Datteren Kirsten (1786—1875) ble og en trofast Haugevenn. Hun omtales senere under "Sara Oust".

Der hvor vekkelsen sto sterkest de første årene var utvilsomt i Vingelen. Hit kom folk fra flere bygdelag omkring og slo seg til der for en kortere eller lengre tid. Lederen for vennene i Vingelen var Sara Engebretsdatter Oust (1778-1822), se biografien om henne.

I de andre bygdene i Nord-Østerdal fantes det sikkert mange tilhengere, men Hauge ville ikke vite av noen medlemsprotokoll blant vennene sine. Det er derfor vanskelig å vite noe nøyaktig om utbredelsen. Den strenge holdning som øvrigheten inntok overfor bevegelsen skremte nok mange fra å tre åpent fram og vedkjenne seg sin nye tro. Nattedrømmene om fogden som kom og drev dem fra gard og grunn kunne snart nok bli virkelighet likevel. Bygdene mellom var det hyppige vennebesøk. Giftermål vennene i mellom førte til at det ble en hel utflytting fra bygd til bygd. Mange av Huges venner søkte og lengre ut for å finne en ny heim. Det var i denne tida at utflyttinga til Bardu og Målselv tok til. Oppmuntret av Hauge selv vet vi at det var mange Østerdøler som dro dit, og ble der de drivende krefter for Haugebevegelsen. Mange fant også sine nye hjem på Nordmøre. Tiden rundt 1800 var trange tider økonomisk, men utflytterne hadde mye av den samme tiltakslust som Hauge selv hadde.

Haugianerne og Vingelen koppperverk

Av embetsmennene ble Huges venner, eller svermerne som de ble kaldt av dem, betegnet som unyttige samfunnsborgere, og som bare henga seg til åndelige sysler. Da lensmann Skogstad skulle karakterisere haugianerne i Tolga skriver han i et brev til fogd Lind i 1804 ⁶: "de henholdes til ledighed, forsømme deres egentlige Arbeide og derimot ofre deres meste tid til at streife om på Forsamlinger". Men sannheten i hans beskrivelse kan betviles. Selv om det ikke er tvil om at de vakte pleide sitt åndelige liv med møter og personlige samtaler, var de våkne mennesker som var innstilt på å utnytte de muligheter de ble stilt overfor for å gjøre livet mer levelig i materiell lei. Et eksempel på at de hadde pågangsmot og villighet til å utnytte de muligheter som fantes for å hjelpe opp næringslivet i bygdene viser haugianernes befattelse med Vingelen Koppperverk.

I boken "H. N. H. Reiser og viktigste Hændelser beskrevet af ham selv", forteller Hauge at da han var kommet til Gudbrandsdalen på vei sørover fra Nord-Norge-turen i 1803 ⁷ "blev jeg bekjent med en Kobbergang i Vingjela i nærheten af Østerdalen, hvor en af mine venner havde opdaget samme, jeg tilraadede nogle som Participanter at skyde Penge sammen, og de begyndte at drive samme Gang, og fant rig Kobbermalm der".

Denne "Kobbergang i Vingjela" var først satt i gang av Røros verk sist på 1700-tallet. Men denne gruvedrifta som ble bedrevet i Gruvvola, østre del av Vingelskletten, lot Rørosverket ganske snart avvikle, mulig fordi de hadde større og bedre forekomster andre steder. Etter at det flere år hadde ligget brak, mente

Gammelt bilde over Gata i Tolga (Tolgengård), med smeltehytta til høyre. Her ble haugianernes koppermalm smeltet.

Ousta, garden hvor Sara ble født og vokste opp.

Hauges venner at det her var muligheter for drift, og etter å ha fått Hauges egen godkjenning tok de så til med arbeidet med å vinne ut malmen. Hauge skal en gang ha sagt at i Nord-Østerdal er der rikdom både på gull og sølv i fjellene. De fleste av arbeiderne var nok av Hauges venner. Hit kom venner fra de omkringliggende bygder, bl.a. vet vi at det var flere folldøler som arbeidet der. Disse var nemlig til stede på et vennemøte som lensmann Skogstad hadde overrasket og sendt innberettelse om til fogd Lind i januar 1805 ⁸. Da arbeidet var kommet godt i gang gjorde Rørosverket igjen gjeldende sitt krav om eiendomsrett til gruva. I boka om Røros verk av H. Dahle ⁹ fortelles det at overdirektøren syntes dette foretagende vanskelig kunne harmonere med haugianernes “foregivende Hellighed og Guds frykt” og ga dem beskjed om å vike fra skjerfet. Men det gjorde de ikke, de trosset overdirektøren og gikk inn til Rentekammeret med ansøking om å få “confirmation på en Convention” de hadde opprettet seg imellom. Men søknaden ble ikke innvilget og haugianerne måtte trekke seg tilbake. De ble så løst ut av Foldal Verk som overtok driften til 1818. Foldal Verk ble hele tiden mistenkt for å ha spilt under dekke med haugianerne. I 1821 opptok Rørosverket igjen arbeidet med den betingelse at de slapp å betale tiende og skatt av driften. Men malmgehalten ble mindre og mindre, de siste årene måtte det mottas statstilskudd for i hele tatt å holde oppe driften, inntil den ble helt innstilt i 1835.

Selv om haugianerne ikke fikk beholde gruva si lenge, er der i alle fall bevis på at de ikke lot ting gå fra seg uten å prøve de muligheter som ble budt. I og med at venner fra flere bygdeler strømmet til økte Haugevennenes “menighet” i Vingelen denne tiden. Dette får sogneprest Brønning på Tolga til å skrive i en innberetning av 3. august 1804 ¹⁰: “Antallet af Proselyter steg stadig i Vingelen”.

Gamle Vingelsgarder.

Sara Oust (1778-1822)

Et særmerke ved haugevekkelsen i Nord-Østerdal de første årene er den fremtredende plass kvinnene må ha spilt i bevegelsen. Vi har møtt Sigrd Avlesdatter Steien på Alvdal, Mette og Kirsten Fossen, Kvikne, men den som trer sterkest frem er Sara Oust fra Vingelen. Hun ble født etterjuls vinteren 1778. Vi kjenner ikke fødselsdagen hennes, men vi finner henne døpt 15. april 1778. Foreldrene var brukere på Vingelen østre eller søndre (Ousta), Engebret Engebretsen f. 1755, d. 1785 og Mari Persdatter fra Gammelstu Røe f. 1745, d. 1818.

Sara fikk sammen med søsteren Ingrid f. 1782 (gift med Nygård) tidlig lære at det å leve var ensbetydende med å arbeide. Farens tidlige død i 1785 påla mora mye tungt arbeid både ute og inne, og da var det en selvfølge at de små døtrene måtte hjelpe til. Mora, Mari Persdatter, var ei dyktig kone, og at Sara gikk i en god skole hos henne viser Saras senere så navngjetne dyktighet i de praktiske gjøremål. Men kampen for tilværet kunne ikke utkjempes bare med rue arbeidshender og svette. Skulle en klare å holde på sine rettigheter var det viktig å til egne seg et minimum av boklige kunnskaper og å lære kunsten å ordlegge seg. Fra sin egen ætt kjente Sara til at dyktighet på det området kunne hjelpe mange til å få beholde gard og grunn. Mormora, Ragnhild Toresdtr. f. 1717, d. 1783 fra Oppistu Røe var nemlig ei sers evnerik kvinne som ble talsmann for de som vanskelig kunne finne de rette ord når det var nødvendig. Der det var konflikter og uvennskap ble hun forsoneren. Sara var bare fem år da mormora døde, men hennes senere virke kan tyde på at mormora sto som en inspirasjonskilde og et forbilde for henne.

Sin skolegang fikk Sara i omgangsskolen til Torger Amundsen Nordvang f. Røe (1721—1800). Skrivning og rekning hadde han lært av en svensk student på Røros, mens sognepresten på Tolga var hans lærer i religion. Nå hadde Torger en forkjærlighet for skrivning og lesing, men dersom det gikk noe utover religionsundervisningen så tok sogneprest Brønning det igjen når ungdommen

skulle stå til konfirmasjon hos ham. Om han er blitt husket som en vennligsinnet prest så var han streng overfor “leserbarna”. Erik Pontoppidans “Sandhet til Guds fryktighet” måtte de pugge fra perm til perm. Da Sara sto konfirmant i 1794 kunne hun nok sin Pontoppidan. Gode evner som hun var utrustet med brukte hun nok ledige stunder til å lese andre bøker og. Særlig var Johan Arndts “Den sanne Kristendom” mye lest på den tida. Visstnok skal det allerede i Saras barndom ha vært et lite gardsbibliotek i Ousta. Men arbeidet på garden gjorde krav på mesteparten av hennes tid. Nå da hun var blitt “voksen” ble hun sammen med søstera satt til å være med på leiekjøring til Røros verk om vinteren, mens det om sommeren var nok av arbeid på garden.

Helt fra barndommen hadde hun lagt for dagen en sterk kristelig interesse, og da Haugevekkelsen nådde Vingelen, antakeligvis høsten 1799, slo dens budskap straks røtter i Saras mottakelige sinn. Så befriende og sterkt følte hun dette budskapet at hun straks tok til å bekjenne sin tro for sambygdingene og nærmeste omgivelser. På møtene begynte hun snart å lese, tale og synge. Vennene hennes kom etter en tid i anfektelser for at hun som kvinne holdt oppbyggelser, og noen av dem, det er sagt 6 mann, tok da kontakt med Hauge for å høre hans mening. Det er mulig de oppsøkte Hauge våren 1800 da han kom nedover Gudbrandsdalen fra Trondheim, (se Gjestet Hans Nielsen Hauge noen gang Nord-Østerdal). Det fortelles at Hauge spurte utsendingene: “Tror dere at hun er en alvorlig og ydmyk kristen, med så stor kristelig kunnskap og erfaring at hun er skikket til å veilede andre?” De svarte ubetinget: “Ja”.

“Er hun dyktig i sitt jordiske kall?”

“Ja, hun står over de andre”.

“Da kan dere uhindret la henne tale”, var Huges svar.

At kvinnene ble likestilt med mennene i hans religiøse virksomhet var nesten en selvfølge for Hauge. Sto det ikke i Bibelen at både “eders sønner og eders døtre skal tale profetens ord” (Joel 3.1.) og var det ikke kvinner som først fikk beskjed om å fortelle at Kristus var stått opp fra de døde (Mark. 16.6-7)?

Hauge holdt fast ved dette etter tidens forhold revolusjonerende syn hele livet. Etter at vennene kom tilbake med Huges “ja” var Sara vennenes legitime leder. Da mora giftet seg opp igjen ble Sara fri forpliktelsene på Ousta, og det ser ut som hun ofret seg helt for å fortelle andre om den Gud som hadde gjort livet så meningsfylt for henne. Hennes virksomhet omfattet ikke lengre bare Vingelen, men vi finner henne i de fleste bygder i Nord-Østerdal, ja også i mange av Trøndelagsbygdene. Dette bekreftes av lensmann Skogstads brev fra 1804: “Lederen for menigheten (: i Vingelen) er en kvinne Sara Ingebretsdtr. (Nergaard) som i fem år har vandret rundt i bygdene både i Tolgen, Tynset og Røraas presgjeld og preket Hans Nielsen Huges lære”.

Impulsene til sin forkynnelse hentet hun selvfølgelig fra den fra før tillærte Pontoppidan og annen oppbyggelig litteratur, men aller mest fra Hans Nielsen Huges egne bøker. Disse “Hans - bøkene”, som de ble kalt av vennene, ble gransket og lest til det nesten ikke var permer igjen. Men hun siterte ikke bare

hva andre hadde sagt, hun hadde selv godt utviklede evner til å forme egne tanker i ord både på prosa og poesi. Vandringene fra bygd til bygd ga rikelig tid til å la tankene forme ord i vers. Gudsbenådet som hun var med sangens gaver fremførte hun så sine egne sanger for vennene hvor hun kom. Men aldri sa hun noe om hvem som var mester for versene. Lite tenkte hun på egen ære. Hun visste det var Gud som hadde gitt henne evnene, og da var all ære hans. Dessverre kjenner vi til bare en bevart sang fra henne. Nils Sivertsen sier i sin bok om Hans Nielsen Hauge at det er en av de beste som kom fram i “Haugekrinsen”. Den gir på mange måter et godt innblikk i hennes kristelige syn og standpunkt:

*Dit Bud O Gud skal være
os fremfor alting kjær
og Navnet dit at ære
som du oss selv har lært.
Lad true Spot og Spe
Og Møie Savn og Trængsel,
det hæver kun vor Længsel
til Gud i Himlene.*

*Der finder Sjælen Hvile
der er vort Borgerskap
Her faaer vi troelig stride
med Synden Nat og Dag.
Din Naade med os staa,
at vi maa dine være
I Krist vor Frelser kjære
Han er vort Liv og Lys.*

*Han er vor Roes og Ære
vor Fred og Salighed
Ja, al vor Hjertes Glæde
som Sjælen frydes ved
O, trygge Tilflugtssted
for alle ædle Sjæle
som i Ydmyghed dvæle
i Troens Lydighed.*

*Eystein Vingelsgårds
modell av den gamle
Trefoldigheds kirke i
Vingelen (1653 -
1883), hvor Sara og
hennes venner hadde
sin faste gang.*

I det hele ble det sunget mye blant Haugevennene. Hauge selv hadde en mektig sangstemme og var glad i å synge. Det var jo nettopp mens han sang “Jesus din søte forening å smake” at han hadde den store åndsopplevelsen 5. april 1796. Dessuten var sangen vel egnet til gjensidig oppbyggelse, og ikke minst var den et virksomt misjonsmiddel. Det er sagt at Sara vant mange for seg nettopp gjennom sangens toner. De når ofte lengre inn en hva ordet gjør.

Huges venner dro ofte ut to og to i lag, slik Herrens disipler selv gjorde hin

Ousta

gang. Sara hadde óg som regel følge på sine vandringer. De følte seg tryggere for øvrighetens lange armer da, av hvem de ble sett på som oppviglere og unyttige borgere i samfunnsmaskineriet.

I lengre tid vandret Sara sammen med Randi Pedersdotter Hevle f. 1782 i Drivdalen. Moren Mari Hansdotter skulle være fra Tynset. Begge var de av den samme støpning, med nådegaver både til tale og sang. Våren 1801 var de i Gauldalen. Kommet til Ålen ble de budsendt til garden Nordaunet hvor Ole Nordaunet, hans hustru og flere barn, samt brødrene Østen og Anders bodde.

Ole var en stor og sterk kjempe, og meget begavet, men innadvendt og av en grublende natur. Gardens avsidesliggenhet medførte at ensomheten var en daglig følgesvenn, noe som igjen medførte at grubleriene fikk fritt spillerom. Særlig fikk tankene ny næring da ryktet om at "en Person ved Navn Hans Nielsen Hauge reiste rundt i Landet og Prædikede for folket, at de skulle omvende sig, søge Syndenes forlatelse, tro og blive salige"¹¹. Men Ole hadde liten greie på hva omvendelse og tro var. Johan Arndts "Den sanne Kristendom" hjalp ikke så mye å ha i huset da han så lite forsto ut av den, og ingen var det i traktene omkring som kunne gi ham veiledning. Samtalene med brødrene Østen og Anders ga heller ingen klarhet. Tvert imot ble de mer og mer dystre og innesluttete. Ole, som hadde vært en dyktig felespiller og hadde mang en gang latt tonene ljome rundt omkring i stuen for danseglad ungdom, brenner en kveld fela fordi han tror Djevelen sitter i den. Men tungsinn vil ikke forsvinne for det. Og en dag tar det overhånd helt for Ole og Østen. Stående på gulvet og hvordan det var og ikke var, tok de hverandre i hendene og begynte og hoppe i ring. Etter hvert ble farten villere og villere, svetten silte av dem, inntil de falt om på

gulvet. Da er det at Ole biter av Østen både nesen og overleppa, Østen tar selv de avbitte deler og kaster de på ilden. Forvisset om at broren hadde gjort en god gjerning for ham var han nå sikker på at Djevelen hadde forlatt ham. Kona blir så forskrekket at hun løper til nærmeste gard etter hjelp. I mellomtiden tar Ole fatt på broren Anders. Han fører ham bort til åra og holder hans høyre hånd inn i varmen for å prøve om han har samme kraft og utholdenhet som de første martyrer. Da endelig folk fra nabogarden kom, ble de møtt med Oles ord: "Nå er alle frelst her i gården".

Men Ole ble bundet og holdt i forvaring i lengre tid. Stadig var man på utkikk etter folk som kunne yte ham hjelp i hans åndelige anfektelser. Presten i bygda ble ikke spurt. Rasjonalistisk innstilt som han var kunne han lite hjelpe likevel. Snart kom det for dagen at det på Tolgen skulle være en klokke og kirkesanger som var ansett som en forstang og gudfryktig mann. Det var Elling Mortensen på Storbekken østre (Ellensan) f. 1738, d. 1820. Han var et originalt naturbarn og var selv bekymret for sin sjels frelse. Men lesningen av Johan Arndts "Den sanne Kristendom" hadde gitt ham fred. Han ble kalt til Nordaunet. Da Ole fikk se ham ble han glad og sa til sine barn: "Nå er Vårherre kommet".

Men Elling klarte ikke å bringe folkene på garden noe åndelig hjelp. Da var det at Sara og Randi Pedersdtr. Hevle ble budsendt. De ble mottatt med åpne armer og i sin troskyld trodde gardens folk at de var to gode engler som var sendt av Gud selv for å hjelpe dem i deres nød. Etter at de hadde sovnet om kvelden gikk gardens folk opp på rommet hvor de lå. De var sikre på at de skulle få se strålekransen om hodene på dem. Ved samtaler, bønn og ikke minst gjennom sang lyktes det disse to å bringe de på garden den åndelige veiledning som trengtes for å finne fred. Det som før var det mørke sted ble nå et lyspunkt i bygda og et samlingssted for Hagues venner.

Denne hendelsen viser at de to jentene må ha vært vel ansette som sjelesørgere. Det ble fattet større tiltro til dem enn til både klokke og prest. Vi må gå ut fra at de fikk hjelpe flere som lite skjønnte av den nye lære og som av den grunn var henfalt til tungsinn og grublerier. Det er grunn til å tro at de må ha hatt et særs vinnende vesen som i den umiddelbare nærhet må ha gitt følelse av ro, trygghet og varme. De egenskaper kan gi langt flere resultater enn mange velmente og fornuftige ord. Et annet sted i Sør-Trøndelag kom disse to til en lensmannsgard og ba om husvære for natta. Lensmannen forsto at de hørte til Hagues venner og sa at jo visst skulle de få husvære, men fra om morgenen av skulle han legge dem i bolt og jern som lovbytere. I to døgn ble de sittende i arresten. Randi har senere fortalt om hendelsen til en av sønnene: "Om vi var bundet på hendene, så kunne han dog ikke lukke vår munn. Vi sang, ba og talte så lensmannen selv ble beveget, løste båndene og satte oss på fri fot."

Randi Hevle ble senere gift med haugianeren Trond Grendahl. Hun døde i Øre på Nordmøre julenatta 1842. "Je ser et stort lys, sløkk lampa" var det siste hun sa.

Kirsten Fossen fra Kvikne f. 1786, d. 1875 gjorde også flere utferder sammen med Sara.

Kirsten oppsøkte selv Hauge en gang han var i Trondheim og ble senere en aktiv medarbeider i hans bevegelse. På egen hånd dro hun senere til Romsdalen. Hun ble gift med Knut Seter fra Vingelen.

Den utstrakte virksomhet som Sara drev, stilte henne stundom overfor åndelige spørsmål som hun selv ønsket hjelp og veiledning i. Lengsel og behov for å treffe Hauge økte hos henne. En hel rekke spørsmål omkring fremgangsmåten ved oppbyggelsesmøtene, eller samlingene som de kaller dem, ville hun og samtale med Hauge om. Sammen med Esten Olsen Røe (Stornorsa, f. 1783) dro hun over til Oppdal for å treffe Hauge, antageligvis høsten 1803 da han kom nedover Gudbrandsdalen på vei hjem fra Nord-Norge-turen. Som tidligere nevnt har Hauge selv i et brev fortalt at venner fra Østerdalen oppsøkte ham på denne turen. På vei til og fra lot de ikke anledningen til å tale Guds ord gå fra seg. Esten Olsen Røe var med i slaget ved Trangen i 1808. Han skjøt til børsa var så varm at kruttet tok ild i pipa da han skulle la igjen. Han fikk hele kruttladningen i ansiktet og ble blåflekkt all sin dag, men levde til han ble 95 år. På den gamle kirkegården i Vingelen er det reist en minnestein over denne krigsveteranen.

Vi vet ikke noe om Sara led flere overgrep fra øvrighetens side enn den gang i Trøndelag. Men det ble holdt stadig oppsyn med hennes og vennenes virksomhet. Engang var Sara på besøk på Tynset hos Guri og Bersvend Holen. Forfatteren N. R. Østgaard har i sin "Fjeldbygd" skildret hvordan Bersvend (Bersvend Trøen) etter mye motgang fikk Guri (Ragnhild Tjønnmoen).

Disse satt sammen og sang en salme av Hauges "De sande Kristnes utvalgte Salmebog" da prosten på Tynset, Andreas Fuglsang Dircks (1763-1828) kom stormende inn. Han hadde fått nyss om at Sara var på besøk. Han rev boken fra henne og kastet den på ilden, samtidig som han ga henne en ørefik. Guri fikk ved hjelp av en stokk karret boken til seg og til deres forundring var den uskadd. Presten nyttet anledningen til å skjelle dem og deres virksomhet ut. Da han forsto at hans hårde ord lite og intet bet på, nærmet han seg døra. Men plutselig stanset han og vendte seg mot Sara: "Du synes vel jeg har gjort det urett og handlet ille mot deg?" "Å, nei" svarte hun "det kan ikke skade meg for jeg tror at alt som Herren lar meg vederfares, skal tjene meg til gode. Men det forekommer meg at presten har handlet mest ille med seg selv." Da brøt presten i gråt og gikk ut.

På Tolga var Nicolai Brønning sokneprest i denne tida fram til 1807 da han døde. Under bispevisitasen i 1806 karakteriserer biskop Beck han som "en værdig Olding, men hans nesten uttømte Helbred tillade han ikke meget lenger at bære Embetets Byrder" ¹². Brønning var i motsetning til de fleste av sine kolleger ikke rasjonalist, men forfektet en ortodoks oppfatning av den kristen tro. Han gikk derfor imot at den nye evangeliske salmebok, som kom i 1799 skulle

brukes i hans kall, bl.a. fordi ord som Djævel og Satan var visket ut i den.

Men dette til tross inntok han en kjølig holdning overfor Hauges venner. Som de andre prestene syntes han nok at haugianernes virksomhet var et inn-
grep i hans oppdrag og ansvar. I en innberetning fra 3. august 1804 kaller Brønning vekkelsen et "Onde". Riktignok var han glad at de vakte møtte opp i kirken og holdt sangen oppe. For tross all motstand fra prestene var Hauge og hans venner ivrige kirkegjengere. Selv om de i prekenene fikk liten næring til sitt religiøse liv fulgte de denne regel. Ja endog i sitt testamente til sine venner fra 1821, skrevet etterat Hauge har opplevd 10 tunge fengselsår, oppfordrer han "Thi er min siste vilje at I herefter som forhen ganske ene haalder Eder til vor Stats Religion, saa i modtager at de ofentlige Lærere (): prestene) alt, hvad deres ofentlige Embede medfører. I gaar da i Kirken, anamer Sakramentene, ved Ægteskap gjør dem Vielsen, samt ved Dødsfald Jordpaakastelse og alt andet, der hører til god Aarden".

En gang vennene på Tolga hadde besøk av Sara hadde Brønning oppsport deres forsamlingssted. Han kom inn og satte seg ved døra. Vennene visste ikke riktig hvilket ærend presten hadde og fryktet at han skulle forby videre sammenkomster, hvilket han kunne gjøre etter Konventikkelen av 1741. Da var det en av vennene straks ba Sara om å synge salmen:

*"Jeg er hos Gud i naade
hvad skader verden mig
om den en stund faa raade
og stænge vil min veg".*

Presten ble grepet av sangen hennes og gikk ut igjen like mild og fredelig som han kom. Senere en gang traff Brønning Sara i et bryllup i Vingelen. Han ba henne da synge den samme salmen en gang til, og det er sagt at presten takket med tårer i øynene.

Selv om vekkelsen fikk tilhengere i de fleste bygdene i Nord-Østerdal så ser det ut som om at det var Vingelen som var sentret. Hit kom folk fra bygdene omkring og særlig etter at vennene gikk i gang med gruvedriften. Mye tyder på at de en stund levde i et samfunn likt det de første kristne hadde, hvor de hadde alt felles. Det var en tanke Hauge tidlig i vekkelsen var besnæret av, men som han senere gikk bort fra. Lensmann Skogstad og hytteskriver Irgens forteller nemlig i sine innberetninger fra våren 1804 ¹³ "at en Ole Olsen Grind fra Røraas Præstegjeld som har forlatt sit Grubearbeid paa Røraas og med sin Moder og hele Boeskap i Martii Måned dette Aar, er kommet til dette sted (): Vingelen) samt en Quinde fra Tønset Præstegjeld, Kirsti Evensdtr. som har forladt Mand og Huus og Heim, har medtaget seg et Barn, en Koe m.m. samt en Person fra Tolgen Sogn, Niels Raben". Likeså var det folk fra Folldalen og Dalsbygden Annex. I alt utgjorde dette samfunnet et antall av 10 personer av begge kjønn, beretter hytteskriveren videre, og "disse har allting fælles". "For disse er en Pige

af Vingelen paa nogle og 30 Aars Alder, nemlig Sara Ingebretsdtr. (Nergaard), Priorinde, thi hun er meget øvet i offentlig tale". Noe mer vet vi ikke om dette vennsamfunnet, men det er grunn til å tro at det ikke varte ved så lenge og at de oppga det ganske snart etter at Hauge selv gikk bort fra tanken.

Etter hvert som vekkelsen trakk flere og flere til seg økte også øvrighetens årvåkenhet. En gang kalte hytteskriveren Irgens på Tolga Sara til seg. Han forteller selv i sitt brev: "Jeg anstillede mig begierlig efter undervisning af Hans Nielsen Hauges Bøger. Det lyktes mig. Jeg fikk laant nogle, men fant den intet andet enn en Mængde Bibelske Sprog, mest af de Apochryphiske Bøger og en del andet ufornuftig misk mask, hvoriblandt Præster og Officerstanden i alminnelighed vare lastede. Til vedenlag laanede jeg hende Stiftsprovsten Dr. Bechs Raad og Advarsel i mod den ulykkelige smidtsomme Syge, Sværmerne og dets bedrøvelige virkninger, udgivet i Trondheim 1802, hvori hun gjennomlesede nogle Blade, hvorpaa hun sendte mig den tilbage med Udladelse: "at den var deres Lærdom imod" og siden har jeg ei seet hende".

Sine samlinger holdt vennene i Vingelen på flere steder. Lensmann Skogstad sier i brevet fra 1804 at i 5 år har garden Haugen (Utistuhaugen) vært samlingssted siden oppsitteren på garden Knud Thoresen med hustru, to brødre og en søster er haugianere og eier mange av Hauges bøker. Men også i Ousta ble mange samlinger holdt i mer og mindre løyndom. Ei vårseter under garden Oust, Nordvangsvollen, skal også ha vært møtested, kanskje tydde de særlig til mer øde steder etterat Hauge var arrestert og virksomheten ble offentlig forbudt. Etterat arrestasjonen av Hans Nielsen Hauge hadde funnet sted høsten

Haugen venstre (Utistuhaugen) i Vingelen hvor Hauges venner ofte hadde samlinger de første årene. Foto: Jørn Nygård

Nordvangsvollen, som ligger under Oustutrøa (Oust), ble brukt som samlingssted av haugianerne når de ville være fri øvrighetenes lange armer.

Foto: Jørn Nygård

1804 fikk lensmann Skogstad en streng forordning fra foged Lind av 19. desember 1804 om å holde øye med haugianerne.¹⁴ Han hadde og fått ordre om å lese opp forordningen av 1741. Det gjorde han først ved Os kirke, og søndagen etter den 13. januar 1805 innfant han seg ved Vingelens Annexkirke og leste opp etter gudstjenesten de ordrer han hadde å rette seg etter fra høyeste hold angående haugianernes møtevirksomhet. Og han skriver videre: "Samme Dags Aften begav jeg mig med 2de Maend som Vidner til Gaarden Hougen, bemeldte Annex, hvor der i mange Aar har vært et Forsamlingssted for Hans Nielsen Hauges omvandrende tilhængere, for at efterse om det der i Huuset fanttes Noget Opløb eller Forsamling. Men den gang var der i Huuset ingen forsamling. Da tilkiendegav jeg huusbonden Ole Thoesen den mig tilsendtekomne Ordre samt foranmeldte Forordnings Bydende, og endelig bemeldte Ole Thoresen samt alle der tilstedeværende Personer at avholde sig fra saadaanne utiladelige forsamlinger".

Både 20. og 27. januar ble forordningen igjen lest opp ved Vingelen kirke av lensmannen. Samme kveld drar han atter på inspeksjonstur sammen med to vitner, nemlig Esten Estensen og Knud Amundsen Vingelen for om mulig å oppspore noen haugianerforsamling. Da de kom til Jørgen Olsen Vangens hus hørte de svak lyd av sang. (Eystein Eggen mener Jørgen Olsen var bruker på Døljogarden på Tolga). Idet lensmannen og de to vitnene gikk gjennom forstuedøren stanset sangen og da de kom inn i stuen fant de 18 personer samlet til møte. Der var folk fra Tolga, Vingelen, fire folldøler som arbeidet ved kopper-skjerftet, alvdøler, en fra Trondheim og en kvinne fra Narjordet. Jørgen Olsen

innrømte at han selv hadde holdt preken. Brevet til foged Lind avslutter lensmann Skogstad slik:

“Jeg tilspurte da alle forsamlede Personer om de ikke var vitende om at det 3 søndage efter hinanden var paa Kirkebakken publisert en forordning som forbyder saadaane Forsamlinger. Hertil de svarede: Ja!. Men derpaa foregav, at man bør adlyde Gud mere enn mennesker. Jeg forkyndte derpaa for dem Forordningens bydende og de af Fogden mig tillagede Ordre og derpaa forlot Huuset”.

Vingelen 27. januar 1805
Ærbødigst Ole Skogstad
Lensmand for Tolgen Præstegjeld

I sin påtegning til amtmann Bendeke spør fogd Lind om disse Hans Nielsen Hauges tilhengere bor på lovlig måte tiltales. Men amtmannen henla saken. Det stadig årvåke øye til øvrigheten etter Hauges arrestasjon gjorde det vanskeligere for vennene å fortsette sin virksomhet i samme utstrekning som tidligere. Men dristighet kombinert med fantasi gjorde det fortsatt mulig å samles. Ofte skjedde det på setrer og lignende. Noe som også gjorde det vanskeligere for Sara å reise så mye lenger var at hun 26. juli 1805 inngikk ekteskap med Ole Thoresen Haugen Utistuhaugen, Vingelen f. 1776, d. 1862. Han var tidlig blitt med blant Hauges venner. Det fortelles at han selv ikke talte ved samværene, men hjalp Sara under disse med postillelesning. Etterat mor til Sara giftet seg opp igjen fikk Sara og Ole utdelt det halve av Ousta og bygde opp garden som i dagligtale ble hetende Oustutrøa, i matrikkelen brukes Vingelen søndre. Garden kom nå til å legge beslag på mesteparten av deres arbeidsdag, og som gode haugianerne var de flittige og dyktige arbeidsfolk. De så på sitt arbeid som en del av sin gudstjeneste, og derfor ble det enda mer forpliktende. Gud hadde skapt dem med evner og arbeidshelse, da var det vel og meningen at dette skulle brukes for å utnytte de midler og muligheter som verden ga til å gjøre livet mer levelig både for seg sjøl og for de man levde sammen med.

Det levde lenge gjetord om Saras dyktighet som husmor, og ikke minst ble hun kjent for sitt gode smør og sin gode ost. Sine produkter dro hun til Røros for å selge, ja det fortelles hun dro helt til Trondheim og at hun der var vel kjent for sitt smør og sin ost. Disse turene ble sikkert kombinert med besøk hos trosfeller. Sara og Ole fikk tre døtre: Mari f. 29. desember 1812, død som barn, Ingeborg f. 18. februar 1817 gift til Fremmermoen, og Mari f. 23. november 1818. Hun tok senere over garden etter at hun var blitt gift med Engebret Amundsen fra Norstu Røe og slekta bor fremdeles på garden, Det gamle navn Oust er igjen i bruk etter at nåværende bruker av garden har tatt det som slektsnavn.

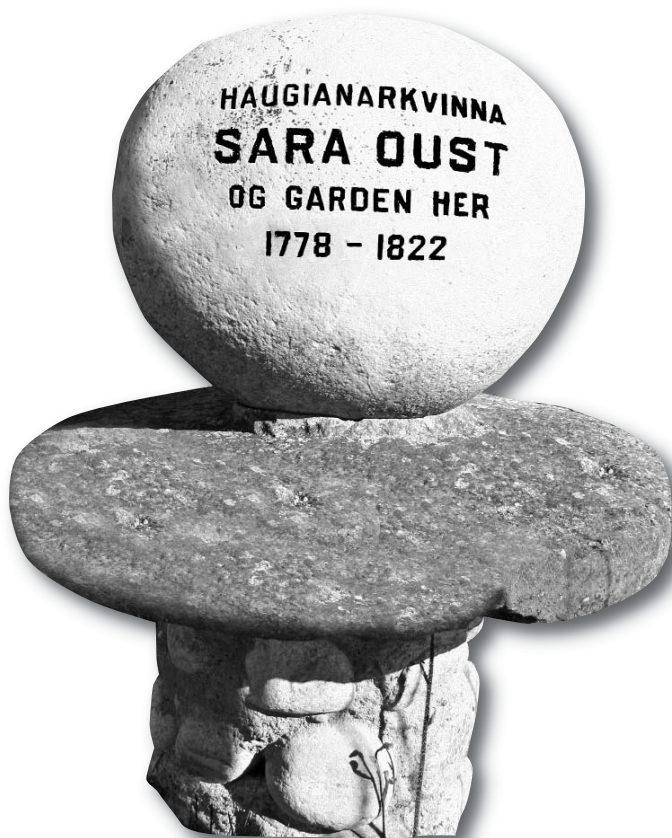
Selv om haugianerne fikk bedre arbeidsvilkår etter at Hauge slapp ut av fengselet i 1814 kunne ikke lenger Sara reise rundt som før. Men hjemmet deres ble møtested for vennene. Næring til sitt åndelige liv hentet hun fra Hauges bøker.

I Oustutrøa (Oust) finnes brudekransen som Sara bar en sommerdag 1805 bevart.

Oustutrøa (Oust), garden som Sara og mannen bygde opp. Foto: Jørn Nygård

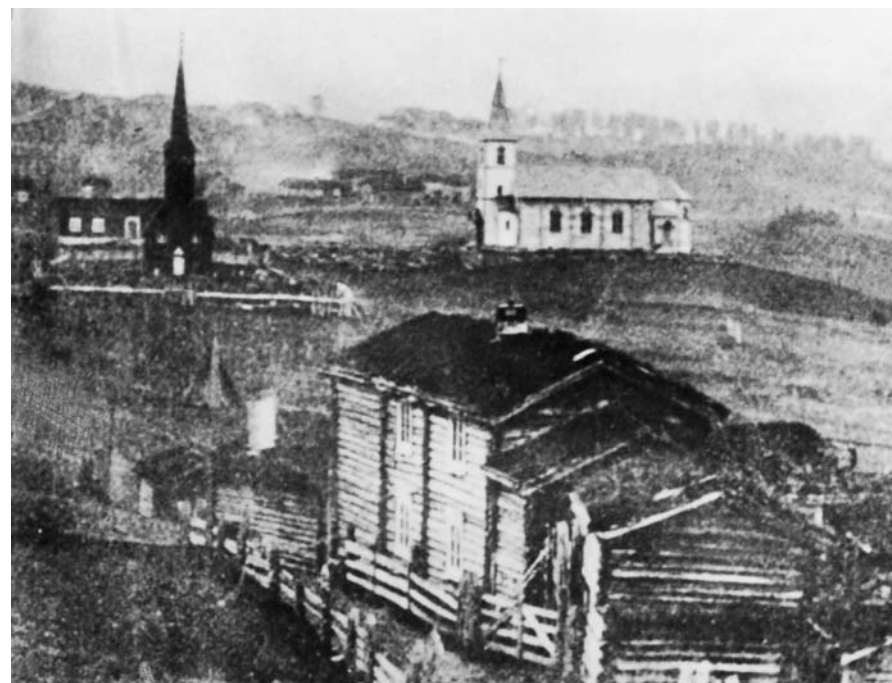
Minnesteinen som ble reist i Oustutrøa.

Foten er bygd av små runde steiner som symboliserer hennes venner. Kvernsteinen over skal minne om deres nære kontakt med jord og natur, mens den øverste rundslipte natursteinen symboliserer evighetsperspektivet i deres ånd.

Foto: Jørn Nygård

Noen av disse finnes ennå i Oustutrøa. Men ikke bare i åndelige spørsmål ble Sara god og ty til, men også i de praktiske.

For mange var Sara god å gå til når de skulle føre sin sak frem for øvrigheten. Hun ble talsmann og tolker for mange som vanskelig klarte å finne de rette ord som skulle til i de enkelte situasjoner. Derfor er hun i folkeminnet blitt stående som en An-Magrittskikkelse. Vi har ingen samtidige kilder for tida like etter 1814. Men vi vet at forholdet mellom embetsmennene og haugianerne ble mer forsonet med årene. Biskop Beck visiterte Tolga i juli 1819 og sier ¹⁵ at "disse Menigheder gives et godt Vidnesbyrd om deres Christelige Forhold og for Overholdelsen af Helligdagene:"

Gammelt bilde fra Vingelen som viser den gamle kirkes beliggenhet i forhold til den nye. I forgrunnen Ousta.

Etter menneskelig målestokk fikk Sara få levedager tildelt. 25. oktober 1822 dør hun, visstnok i barselseng. Den 10. november ble hun stedt til hvile på den gamle kirkegården i Vingelen. Inntil for få tiår siden kunne man når man ruslet blant steinene over døde der, også finne en som hadde følgende innskrift: "Herunder hviler de jordiske Levninger af den salige Kone Sara Engebretsdatter Ousten, som døde den 25. oktober 1822, 45 år": På grunn av forandringer på kirkegården er steinen dessverre vanskelig å påvise i dag.

Den haugianske ånd er ofte blitt forstått som mørk, streng pietistisk og livsbenektende. Et utvidet kjennskap til Hauge og hans tidligste venner tvinger oss til å revurdere dette syn. Her er en arv å hente som burde ha livsmuligheten idag óg, (begrunnelse låner jeg av en av Saras etterkommere) ¹⁶, "kanskje mest fordi det () : deres virke) førte ut over egen person og samtid inn i fremtiden - og fordi det måtte ha sterke røtter i det ekte, naturlige og folkelige — og fremfor alt at Gudstanken fikk bryte igjennom og frigjøre ånd og krefter."

Noter:

- 1) A. C. Bang: Hans Nielsen Hauge og hans samtid s. 260
- 2) 1. Kvamen: Brev frå Hans Nielsen Hauge I k 104
- 3) 1. Kvamen: Brev frå Hans Nielsen Hauge I s. 210
- 4) Hans Ording: H. N. Hauges samlede skrifter, bind 6 s. 35
- 5) H. G. Heggtvedt: Den norske kirke i det nittende AArhundrede I s. 260
- 6) Brev i Statsarkivet, Hamar. Det har ikke lyktes meg å finne det refererte brev der, men fru Randi Krohn, Hamar har referert det i en artikkel i Hamar Arbeiderblad, aug. 1963.
- 7) Hans Ording: H. N. Hauges samlede skrifter, bind 6 s. 35
- 8) Statsarkivet, Hamar. Hedmarken Amt., pakke 68. "Brev fra fogden I Østerdalen".
- 9) Eggen, Eystein: Vingelen s. 85
- 10) A. C. Bang: H. N. Hauge og hans samtid s. 303.
il) H. G. Heggtvedt: Den norske kirke i det nittende AArhundrede I s. 282
- 12) Visitasprotokoll for Christianis Bispestav 1732—1816, folio 135, Statsarkivet, Oslo
- 13) Brev i Statsarkivet, Hamar, se 6)
- 14) Brev i Statsarkivet, Hamar, se 8)
- 15) Visitasprotokoll for Christiania Bispestav 1817—1821, folio 118. Statsarkivet, Oslo.
- 16) Sara Ousts tippoldebarn, Nils Røe, Vingelen, i et brev til artikkelsskriveren.

Annen litteratur:

Aarflot, Andreas: Hans Nielsen Hauges liv og budskap, Oslo 1971

Eggen, Eystein: Bygdebok for Vingelen, 1968

- » » Bygdebok for Tyllidalen/Brydalen 1957
- » » "I fotefara til Hans Nielsen Hauge gjennom Østerdalen", Årbok for Glåmdalen 1961.

Hauge, Alfred: Hans Nielsen Hauge 1963

Molland, Einar: Fra Hans Nielsen Hauge til Eivind Berggrav. Oslo 1968

Norborg, Sverre: Hans Nielsen Hauge I & II, Cappelen forlag 1966 og 1970

Sivertsen, Nils: Hans Nielsen Hauge, Oslo 1946

Steimoeggen, Einar: Bygdebok for Alvdal II, 1952